

УДК 177+30

О.І. ВЕДРОВ

Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, 01001, Україна**ЕТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ В СОЦІАЛЬНИХ НАУКАХ****За матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України
7 листопада 2012 року**

У повідомленні наведено результати досліджень у галузі етики соціальних наук. За допомогою дискурс-етичного підходу показано проблематичність тези про етичну нейтральність соціальних наук, пояснено онтологічну специфіку їхнього предмета й етичні особливості соціально-наукових досліджень, а також запропоновано імператив соціального науковця.

Ключові слова: етика, прикладна етика, дискурс-етика, соціальні науки, філософія соціальних наук.

Етика — це філософська дисципліна, що найтісніше пов'язана з різними сферами людської діяльності, оскільки пропонує нормативні ідеали, на які ця діяльність повинна орієнтуватися. Упродовж останніх десятиріч часто кажуть про відродження практичної філософії; активно розвивається прикладна етика, де філософська рефлексія про добре, гідне, справедливе, про нормативні ідеали людської поведінки поєднується з практичним досвідом або результатами емпіричних досліджень задля покращення відносин людей між собою або ж із зовнішнім світом. Дослідження в галузі прикладної етики, уже усталеної в світовій академічній спільноті дисципліни, — це пошук етичних норм і відповідей на гострі питання соціальної відповідальності в таких сферах, як економіка, політика, медицина тощо, у кожній із яких діють свої автономні «правила гри» [1–4]. Однією з таких відносно автономних сфер є й наука [4–6]. Сьогодні широко обговорюють загальні питання етики науки (Академія наук навіть затвердила Етичний кодекс вче-

ного України [7]), але при цьому далеко не завжди враховують специфіку різних типів наукових дисциплін. Зокрема, сумнівним є те, що об'єкт і методологічні особливості дослідження в соціальних науках уможливають розгляд питання про моральні норми, які можуть або мають діяти в цих дисциплінах, на основі тих самих засадничих припущень, що й під час розгляду аналогічних проблем для природничих наук.

У соціальних науках уже віддавна точаться суперечки про те, чи повинен науковець дбати лише про пошук істини, чи також і про відповідальність перед суспільством; чи допустимі оцінка та критика в соціології, економіці, політології, релігієзнавстві тощо. З одного боку, популярною є теза про етичну нейтральність суспільно-наукової діяльності («ціннісна нейтральність», за Максом Вебером [8]), з другого — робота соціального науковця має важливий політичний і соціальний вимір і тому може суттєво впливати на життя людей. Ми поставили за мету з'ясувати важливі, з етичного погляду, особливості соціальних наук та відповідно сформулювати етичний орієнтир. Щоб відповісти

на це питання, ми спробували застосувати дискурс-етичний підхід — з'ясування нормативних передумов комунікації.

Сутність цього підходу полягає в такому роз'ясненні процесу комунікації (див. деякі засадничі праці з дискурс-етики [2, 9–14]). Кожен партнер у діалозі, звертаючись до свого опонента, може висувати чотири домагання, що в ході подальшого діалогу виконуються або спростовуються: домагання сенсу або зрозумілості, істини, щирості та нормативної правильності. Стверджуючи щось, я очікую, що партнер у діалозі зрозуміє мене, погодиться зі мною (а в разі його незгоди я зможу далі обґрунтовувати свою тезу або відмовитися від неї на підставі його переконливішого аргументу), визнає мою віру у висловлену тезу, а також, у деяких випадках, сподіваюся, що він погодиться з певним правилом, яке я пропоную, або з моральною прийнятністю мого вчинку.

Очевидно, що в науці релевантними є три перші домагання — сенсу/зрозумілості, істини та щирості. Але чи релевантне також домагання нормативної правильності в певних наукових дисциплінах? Чи соціальні науковці ставлять собі за мету лише пошук істини і дотримуються необхідних для цього правил, чи вони можуть мати також інший імператив?

Позитивна відповідь на це питання визначається, з одного боку, онтологічною специфікою предмета соціально-наукових досліджень, а з другого — ситуйованістю дослідника в суспільному контексті.

Онтологічна специфіка предмета соціально-наукових досліджень полягає в тому, що об'єкти соціальних наук є також джерелами висловлювань, тобто джерелами сенсу і значущості тверджень: авторами текстів, респондентами, що дають відповіді в опитуваннях, дівцями, котрі досягають певних цілей за допомогою певних засобів тощо. Тому істина висловлювань у соціальних дисциплінах залежить від актуального чи віртуального порозуміння не тільки з іншими науковцями, а й із об'єктами дослідження, які висувують домагання значущості, передба-

чаючи, що їх може і має бути оцінено. Знання про суспільство зумовлене участю дослідника в мовній грі досліджуваного об'єкта, де методичним способом виявляються та перевіряються домагання значущості в прагненні досягнути порозуміння з об'єктом дослідження. Оскільки ж домагання значущості передбачають їхню подальшу оцінку, критику, то відмова від критики в соціальних науках означає відмову від визнання домагань значущості в їхній власній ролі.

Про *специфіку етичної ситуації*, у якій перебуває соціальний науковець, свідчать:

1. Вплив передсудів, традиції, належності до певних соціальних груп та ідеології на роботу соціального науковця. Приховування цих передсудів із претензією на безумовну об'єктивність ідеологічне; пряма заявка про їх наявність — передумова менш ідеологізованої роботи.

2. Ситуйованість у суспільному контексті: вибір тем і словника, постановка проблем значною мірою залежать від актуальних соціальних проблем.

3. Кожне соціально-наукове дослідження та кожна висловлена соціальним науковцем теза є не тільки набором істинних або хибних пропозицій, а й соціальною дією, що може мати далекосяжні наслідки, наприклад, сприйматися певними соціальними групами як підстава для політичної дії, впливати на прийняття рішень інституціями, формувати межі суспільного консенсусу тощо.

На підставі засадничих дискурс-етичних правил [11, с. 358–435] та специфічної етичної ситуації, у якій перебуває соціальний науковець, можна сформулювати для нього такий імператив: «...Роби все залежне від тебе як соціального науковця, який продукує *інтерсуб'єктивно чинне знання про суспільство* задля виявлення та подолання систематичних обмежень комунікації, забезпечуючи тим самим *приріст свободи та раціональності* для людства». «Свобода» в цьому формулюванні означає відсутність систематичних і ситуативних обмежень комунікації, а «раціональність» — консенсуальне рішення максимально можливої кіль-

кості проблем життєсвіту. Цей імператив формальний і не задає наперед жодних результатів дослідження, жодного змістового навантаження; він тільки зорієнтовує діяльність науковця.

Перевірити відповідність нормативного підходу до етики соціальних наук етичним інтуїціям, що фактично побутують у суспільстві, можна, звернувшись до такої гіпотези, верифікація якої потребуватиме емпіричного соціального дослідження. Значна кількість випускників соціологічних факультетів спеціалізується на маркетингу/аналітиці ринків та опитуваннях громадської думки/політичній аналітиці, тобто на дослідженнях продажу товарів або рейтингу політичних сил, виходячи з цілей роботодавця. Чи можливо в цьому разі узгодити системну вимогу заробляти гроші, яка й змушує дослідника брати за основу цілі роботодавця, з указаним імперативом? Чи залишає ця форма досліджень поле можливостей для реалізації цілей, ширших за цілі роботодавця? Ми висуваємо гіпотезу: такі дослідження, попри застосування в них наукових методів, часто взагалі не розглядають у суспільстві як наукові, оскільки єдиним імперативом у них є пошук правильної відповіді на питання, поставлені роботодавцем, але немає іншого імперативу, що містив би вказівку на суспільну релевантність діяльності науковця.

Запропонований вище імператив є внеском до дискусії про етичну нейтральність соціальних наук і доводить необхідність рефлексії соціальних науковців про етичний бік їхніх досліджень. Сподіваємося, що наведені тези через міждисциплінарну співпрацю та інтеграцію проблематики, порушеної в цьому повідомленні, до університетських курсів (таких, як «Філософія соціальних наук», «Філософія науки», «Етика») сприятимуть етичній орієнтації науковців, що працюють у галузі соціальних наук. Адже їхня моральна відповідальність, усвідомлення ними політичних і соціальних наслідків своєї роботи — важливий чинник суспільного прогресу.

Автор щиро дякує за допомогу в підготовці доповіді співробітникам Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди: доктору філософських наук А.М. Єрмоленку, доктору філософських наук М.В. Поповичу та кандидату філософських наук О.С. Кисельову.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Frey R.G., Wellman C.H.* A Companion to Applied Ethics. — Blackwell Publishing, 2003. — 698 p.
2. *Niquet M., Herrero F.J., Hanke M.* Diskursethik — Grundlegungen und Anwendungen. — Würzburg: Königshausen & Neumann, 2001. — 363 s.
3. *Apel K.-O., Kettner M.* Zur Anwendung der Diskursethik in Politik, Recht und Wissenschaft. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. — 372 s.
4. *Єрмоленко А.* Соціальна етика та екологія / Анатолій Єрмоленко. — К.: Лібра, 2010. — 408 с.
5. *Rollin B.E.* Science and Ethics. — Cambridge University Press, 2006. — 292 p.
6. *Kühberger C., Sedmak C.* Ethik der Geschichtswissenschaft: Eine Einführung / Christoph Kühberger, Clemens Sedmak. — Wien: Turia + Kant, 2008. — 185 s.
7. Етичний кодекс ученого України. — К., 2009 // http://www.nas.gov.ua/infrastructures/Legaltexts/nas/2009/regulations/OpenDocs/090415_2.pdf.
8. *Weber M.* Der Sinn der «Wertfreiheit» der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften // Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre. — Tübingen: Mohr Siebeck, 1988. — S. 489–540.
9. *Apel K.-O.* Diskurs und Verantwortung. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. — 487 s.
10. *Apel K.-O.* Transformation der Philosophie. Bd. 1. Sprachanalytik, Semiotik, Hermeneutik. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1973. — 377 s.
11. *Apel K.-O.* Transformation der Philosophie. Bd. 2: Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1973. — 446 s.
12. *Böhler D., Gronke H.* Hic Rhodus, hic salta: Sich Verantworten im Diskurs. Grundriß der Diskursethik // *Filosofia trascendentalpragmatica = Transzendentalpragmatische Philosophie.* — Cosenza: Pellegrini, 2007. — S. 499–589.
13. *Böhler D.* Rekonstruktive Pragmatik. Von der Bewußtseinsphilosophie zur Kommunikationsreflexion: Neubegründung der praktischen Wissenschaften und Philosophie / Dietrich Böhler. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985. — 483 s.
14. *Habermas J.* Was heißt Universalpragmatik? / Jürgen Habermas // *Sprachpragmatik und Philosophie* / hg. von K.-O. Apel. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1983. — S. 174–282.

А.И. Ведров

Институт философии имени Г.С. Сковороды
Национальной академии наук Украины
ул. Трехсвятительская, 4, Киев, 01001, Украина

ЭТИЧЕСКИЕ ИМПЕРАТИВЫ
В СОЦИАЛЬНЫХ НАУКАХ

В сообщении приведены результаты исследований в области этики социальных наук. С помощью дискурс-этического подхода продемонстрирована проблематичность тезиса об этической нейтральности социальных наук, объяснены онтологическая специфика их предмета и этические особенности социально-научных исследований, а также предложен императив исследователя, работающего в области социально-научных дисциплин.

Ключевые слова: этика, прикладная этика, дискурс-этика, социальные науки, философия социальных наук.

O.I. Viedrov

Institute of Philosophy
of National Academy of Sciences of Ukraine
4 Triokhsviatitelska Str., Kyiv, 01001, Ukraine

ETHICAL IMPERATIVES
IN SOCIAL SCIENCES

The report contains some results of investigations in ethics of social science. By means of the discourse ethics approach, the author shows the problematical character of the thesis of ethical neutrality of social sciences, explains the ontological peculiarity of their subject and the specificity of ethical situation in which social scientists do research, and proposes an imperative of social scientist.

Keywords: ethics, applied ethics, discourse ethics, social science, philosophy of social sciences.

Олексій ВЕДРОВ

*Кандидат філософських наук,
молодший науковий співробітник відділу соціальної філософії
Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.*

У 2007 р. закінчив Національний університет «Києво-Могилянська академія» за спеціальністю «Філософія» і вступив до аспірантури Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Протягом 2009–2010 рр. стажувався як дослідник у Вільному університеті Берліна. 2011 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Обґрунтуван-

ня соціального знання в парадигмі філософії комунікації» (науковий керівник — доктор філософських наук, професор А.М. Єрмоленко).

Олексій Ігорович Ведров — автор 11 наукових статей. Лауреат премії Національної академії наук для молодих учених у 2010–2012 рр.

Коло наукових інтересів: трансцендентальна прагматика, дискурс-етика, філософія соціальних наук.